

Литвин А.П., Яковенко А.К.

СОЦІОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Львів
«Новий Світ–2000»
2020

ББК 60.5я 73
УДК 316
Л 64

*Розповсюдження та тиражування
без офіційного дозволу видавництва "Новий Світ - 2000"
заборонено.*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11-6354 від 01.04. 2013року)

Рецензенти:

Туленков М.В. – доктор соціологічних наук, професор факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Романенко Ю.В. – доктор соціологічних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Довгань А.О.- доктор філософських наук, професор, зав. кафедри українознавства та філософії Тернопільського національного політехнічного університету імені Івана Пулюя.

Авторський колектив:

Литвин Анатолій Пантелійович, к. соціол. н., доцент кафедри загальнооекономічних та гуманітарних дисциплін Нововолинського факультету Тернопільського національного економічного університету;

Яковенко Алла Казимирівна, к. соціол. н., доцент, професор кафедри соціології Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Л 64 Соціологія: [навчальний посібник] / Анатолій Пантелійович Литвин, Алла Казимирівна Яковенко. – Львів: Новий Світ-2000, 2020. – 365 с.

У навчальному посібнику розкрито основні теми, що передбачено Держстандартом викладання соціології для студентів несоціологічних факультетів, проаналізовано закономірності соціальних процесів, висвітлено актуальні питання теорії та історії соціології, визначена сутність соціологічної науки, її об'єкт, предмет, структура і функції, а також роз'яснена методика та техніка соціологічних досліджень.

Запропоновано типологізацію соціологічних теорій. Вивчення у посібнику соціальної структури, статусу і ролі, соціальної стратифікації суспільства пов'язано як із соціальною статикою, так і соціальною динамікою. Останню розкрито як соціальний процес втілений в соціальну мобільність, міграцію, соціалізацію і соціальний розвиток: соціальні організації, інститути та їх рушійні сили.

У посібнику розглянуто також засади деяких спеціальних або галузевих соціологічних теорій (соціологія культури, соціологія економіки, соціологія політики, соціології особистості, соціологія сім'ї) та прикладну соціологію, бо остання застосовує методи конкретно-соціологічних досліджень для отриманих первинних даних, на ґрунті котрих здійснюють систематизацію наукових результатів.

ISBN 978-966-418-146-1

© Литвин А.П., Яковенко А.К., 2020
© "Новий Світ-2000", 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Тема 1. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА ПРО СУСПІЛЬСТВО	8
1.1. Об'єкт і предмет соціології	8
1.2. Структура та рівні соціологічних знань	11
1.3. Методологія та методи соціології	15
Запитання для самоперевірки	24
Тема 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЇ	25
2.1. Виникнення та розвиток класичної соціології у 40-80 роках XIX ст.	25
2.2. Соціологічна теорія марксизму	31
2.3. Соціологізм Е. Дюркгейма	33
2.4. «Розуміюча соціологія» М. Вебера	36
Запитання для самоперевірки	39
Тема 3. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СОЦІОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ ЗУСИЛЛЯМИ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ	41
3.1. Становлення соціологічної думки в Україні	41
3.2. М. Грушевський як історик-соціолог	45
3.3. Соціологія Б. Кістяківського	50
3.4. Соціологічна концепція М. Шаповала	54
3.5. Соціологія політики В. Липинського	59
3.6. Соціологія в Україні сьогодні	65
Запитання для самоперевірки	68
Тема 4. СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ ТА ЇХ ТИПОЛОГІЗАЦІЯ	70
4.1. Типологізація соціологічних теорій	70
4.2. Функціоналізм: функціоналізм, структурний функціоналізм, неофункціоналізм	73
4.3. Конфліктualізм	75
4.4. Інтеракціонізм: символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія, етнометодологія, концепція соціального обміну, концепція керування враженнями, теорія ролей	78
4.5. Натуралістична соціологія: соціобіологія, соціальний біхевіоризм	83
4.6. Постмодернізм	86
Запитання для самоперевірки	88
Тема 5. СОЦІАЛЬНА СТАТИКА І СОЦІАЛЬНА ДИНАМІКА СУСПІЛЬСТВА ..	89
5.1. Соціальна статика суспільства	89
5.1.1. Соціальна структури суспільства та її елементи в поняттях	90
5.1.2. Соціальний статус та соціальна роль	94
5.1.3. Соціальна стратифікація суспільства	97
5.2. Соціальна динаміка суспільства	102
5.2.1. Соціальний процес	102

5.2.1.1. Соціальна мобільність	106
5.2.1.2. Міграція	108
5.2.1.3. Соціалізація	112
5.2.2. Соціальний розвиток	118
5.2.2.1. Соціальний розвиток та колективні суб'єкти соціальної динаміки в поняттях .	118
5.2.2.2. Соціальні організації, інститути та їх рушійні сили	121
5.2.2.3. Спрямованість соціального розвитку	122
Запитання для самоперевірки	123
Тема 6. СОЦІОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ	125
6.1. Об'єкт і предмет соціології культури.	
Дискусії щодо визначення поняття «культура» в соціології	125
6.2. Базові елементи культури	131
6.3. Соціальні функції культури	141
Запитання для самоперевірки	142
Тема 7. СОЦІОЛОГІЯ ЕКОНОМІКИ	144
7.1. Соціологія економіки як наука	144
7.2. Основні поняття і категорії соціології економіки	149
7.3. Суб'єкти економічних відносин	157
Запитання для самоперевірки	162
Тема 8. СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ	163
8.1. Теоретична база становлення та розвитку соціології політики.	
Об'єкт, предмет та завдання соціології політики	163
8.2. Основні складові соціології політики	166
8.3. Електоральні дослідження в соціології політики. Сутність екзит-полу	174
Запитання для самоперевірки	180
Тема 9. СОЦІОЛОГІЯ СІМ'Ї	184
9.1. Об'єкт, предмет, структура та функції сім'ї	184
9.2. Шляхи розвитку і зміцнення сучасної сім'ї	188
9.3. Напрямки дослідження сім'ї в сучасній Україні	193
Запитання для самоперевірки	195
Тема 10. СОЦІОЛОГІЯ ПРАЦІ ТА УПРАВЛІННЯ	197
10.1. Становлення та розвиток соціології праці в Україні	198
10.2. Формування соціологічних ідей про працю та управління у Європі	201
10.3. Соціальне прогнозування, проектування, планування, регулювання і контроль у виконанні управлінських рішень	206
Запитання для самоперевірки	213
Тема 11. СОЦІОЛОГІЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ	214
11.1. Сутність громадської думки та її основні характеристики.	
Об'єкт, предмет і суб'єкт громадської думки	214
11.2. Громадська думка як стан масової свідомості і як соціальний інститут	219

11.3. Канали висловлювання громадської думки та її функції	224
Запитання для самоперевірки	228

**Тема 12. ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ
КОНКРЕТНО-СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.1. Програма соціологічного дослідження та її структура	231
12.2. Вибірка у соціологічному дослідженні	235
12.2.1. Ступінь відбору	236
12.2.2. Типи виділених об'єктів репрезентації та способів їх районування на проміжних ступенях відбору	238
12.2.3. Спосіб відбору об'єктів репрезентації та одиниць спостереження	240
12.2.3.1. Гніздовий відбір	240
12.2.3.2. Систематичний відбір	242
12.2.3.3. Квотний відбір	243
12.2.3.4. Стихийний відбір	246
12.3. Анкета – інструмент соціологічного дослідження	251
12.4. Обробка та аналіз соціологічних даних. Звіт та його структура	258
Запитання для самоперевірки	273

Тести для контролю знань із соціології

Основна література

Рекомендована література

Словник основних термінів

Іменний покажчик

ПЕРЕДМОВА

Коли в перебігу навчального процесу настає час повідомити студентам ВНЗ України про закономірності, становлення, будову, функціонування і розвиток суспільства, соціокультурне та інституційне регулювання соціальних відносин та взаємодію соціальних спільнот, то в навчальний план багатьох факультетів, окрім, звісно, соціологічних, бо там викладають спеціальні соціологічні дисципліни, вводять навчальну дисципліну «соціологія». Її виникнення сталося у першій половині ХІХ ст. і спочатку вона прагнула охопити суспільство в цілому, тобто бути суспільствознавством. Але протягом подальшого часу, відбулися зміни – зберігши загалом об'єкт, предмет звузився, що сприяло, зокрема, конкретизації методів соціологічного дослідження. У першу чергу, відбувалося відокремлення соціології від соціальної філософії; що сприяло становленню відносно автономної соціальної науки, в фокусі котрої опинилась людська діяльність та все з цим пов'язане (суб'єкти діяльності, норми, наслідки – конфлікти чи солідаризація, соціальні структури тощо). Тобто, уточнення предмету соціології означало, не тільки те, що він внутрішньо структурувався, а ще й те, що структурувалося саме соціологічне знання, бо кожна наука повинна мати не тільки історію та теорію, методи та методологію, а ще щось специфічне в суспільствознавчому колі наук, тому соціологія містить, згідно напрямкам людської діяльності, ще й спеціальні чи галузеві складові.

Згідно з неухильним отриманням нових емпіричних матеріалів щодо зазначеного вище, через накопичення знань, отриманих завдяки результатам дослідників різних країн (в першу чергу США, де в 1892 р. створено перший в світі соціологічний факультет в структурі Чиказького університету, та згодом Європи, бо в університеті Бордо в 1895 р. створена перша соціологічна кафедра) відбувалася глибока диференціація соціології. Так, хоч на сьогодні кількість соціологічних теорій вже не перерахувати навіть за допомогою пальців двох рук, вона перманентно та неухильно зростає. Це змушує багатьох авторів шукати засоби, щоб їх згрупувати у окремі теоретичні блоки, тобто здійснити їх типологізацію. Окрім наукового значення, ця типологія має дидактичне значення, бо потрібна не стільки для того, щоб впорядкувати історико-соціологічний матеріал, скільки для кращого, швидшого засвоєння представниками наступного покоління фахівців цього матеріалу. Отже, в навчальному

посібнику окреслено підходи до типологізації соціологічних теорій, в наслідок чого маємо такі типи: функціоналізм (структурний функціоналізм), конфліктуалізм, марксизм, інтеракціонізм, теорія обміну, розуміюча соціологія, історичний акціонізм та натуралістична соціологія: соціобіологія, соціальний біхевіоризм і, нарешті, постмодернізм.

Для першого отримання цілісної картини розвитку суспільства, як мінімум, слід скористатися підходом основоположника соціології О.Конта, який пояснював функціонування суспільства згідно двох взаємодоповнюючих точок зору у вигляді соціальної статичності і соціальної динаміки. Перша вказує на досягнення сталості соціальних структур (спрямована на соціальний порядок), а друга – на генезис соціальних змін, перехід від одних соціальних систем до інших (цей перехід часто називають історичним процесом, але існують ще інші назви).

При розгляді соціальної статичності (соціального порядку) соціальні явища розглянуто в конкретних межах простору й часу, а оскільки вони впливають одне на одного, то їх розглянуто, вказуючи або на їх взаємодію чи на їх функціональний зв'язок. До відповідної теми входять питання щодо соціальної структури, соціальних статусів та ролей. При розгляді соціальної динаміки увага звернута на те, як одні суспільні явища визначають появу та напрямок руху інших, розвиток соціальних змін, перехід від одних соціальних систем до інших. Тобто суспільство вивчають, згадуючи як соціальні процеси, так і соціальний розвиток. До соціального процесу відносимо, наприклад: міграцію, соціалізацію, соціальну мобільність. Центральною темою в розгляді соціального розвитку стають джерела і механізми суспільних змін і розвитку, що пов'язані з конкретними темпоральними обставинами.

Такий підхід дає чіткішу уяву про розвиток суспільства, бо його в соціології докладніше розглянуто через низку спеціальних або галузевих соціологічних теорій, використовуючи прикладну соціологію, бо остання і застосовує методи конкретно-соціологічних досліджень для отриманих первинних даних, на ґрунті котрих здійснюють систематизацію наукових результатів. Для самоперевірки студентів наявні запитання, списки основної та рекомендованої літератури, словник, предметний покажчик та тести.